

● ПОЕТСКЕ КОНСТАНТЕ ●

(СИМБОЛИКА СВЕТЛОСТИ У ПОЕЗИЈИ КОН-
СТАНТИНА МИЛАДИНОВА, КОСТЕ РАЦИНА И
БЛАЖА КОНЕСКОГ)

„Гледање — то је једно од нај-
лепших осећања на свету, свет-
лост — јесте први симбол живота“.

Блаже Конески

У једновековном развоју нове македонске књижевности једну од магистралних поетских вертикала представљају стваралачки опуси Константина Миладинова, Косте Рацина и Блажа Конеског. Свим својим интелектуалним и креативним способностима они служе афирмацији националне културе и уметности у трима етапама, пресудним у стварању македонског националног ентитета. До највећег могућег степена усаглашена су њихова егзистенцијална, филозофска, етичка, естетичка и поетолошка опредељења. То се нарочито види у неким од глобалних идеја, као што је, на пример, однос трију песника према традицији.

У усменом народном стваралаштву, као и у свим другим облицима народне духовне и материјалне културе, они виде аутентични естетички узор, и више од тога — модел обликовања света. Упркос различитости стваралачких темперамената, припадности различитим епохама и стилским формацијама, као и моделима културе, ти песници показују низ заједничких карактеристика. Они су најјачим нитима везани за свакидашњи живот, те у потпуности заслужују назив „песници реалности“. На то упућује и чињеница да они интегрално посматрају живот, да је њихово дело подређено општем циљу и да, стога, имају јаку моћ антиципације развоја македонске културе и уметности.

Сва три песника су социјализацију уметности и књижевности препоставили естетизацији. Миладинов је својим укупним опредељењима, прихватајући романтизам у поезији и узимајући народни језик као основу нове уметничке књижевности, и својим сакупљачким радом и својим невеликим али драгоценим поетским опусом, састављеним од петнаест песама, видно обележио другу половину XIX века. Рацин је својим стваралачким и револуционарним радом, а посебно поезијом, представљао узор, а његово је дело било манифест тридесетих и четрдесетих година овога века. Својим капитал-

ним делом у области науке о језику и науке о књижевности, као и својим белетристичким опусом, Конески је видно обележио другу половину нашег века. Његов научни и стваралачки опус утемељен је у основе садашњег и будућег развоја македонске културе и уметности.

Заједнички став трију песника огледа се, такође, и у настојању да постојећи израз у уметничкој поезији иновирају новим песничким облицима, да раде на општем усавршавању уметности речи. У значајном „Предговору“ **Зборника** македонских народних песама (Загреб, 1861) К. Миладинов ће записати да су народне песме „показалка на степенот од умствено-то развитие од народот и огледало на неговиот живот“. Као да наставља ову мисао, Рацин ће у незавршеном чланку „Македонската народна песна“ забележити: „Песната на Македонија е њезина молитва, огледало на њезината душа и њезина воздишка“, а у ангажовано писаном програмском чланку „Развитокот и значењето на една нова наша књижевност“ (1940) тврдиће да је савремена народна књижевност „тесно повезана со народниот живот“. Конески је толико везан за традицију да себе сматра песником „који тек што је напустио обалу оралне песничке традиције, (у огледу „Једно искуство“, у коме сумира своја животна и стваралачка искуства. Слично мишљење о односу према традицији имао је и песник Никола Ј. Вапцаров. Он је непосредно пред други светски рат писао: „Вистинскиот писател треба да се слее со народот, да биде негово уво, око и срце“.)

У том контексту лако је утврдити не само однос помнутих песника према традицији него и њихове меѓусобне односе. У сваком тренутку њихов рад карактерише дубока припадност истој етничкој заједници и истом кругу стваралаца који у одређеном тренутку историјског, културног и уметничког развоја умеју да правовремено одаберу, и да остану на оним путевима развоја који омогућавају потпун размах националних и индивидуалних креативних потенцијала. Стога они у потпуности заслужују часни назив „народни писател“ који је Рацин доделио Миладинову и другим македонским књижевним ствараоцима.²⁾ Уосталом, у више махова сам Конески је писао да у своје непосредне претходнике убраја К. Миладинова и К. Рацина.³⁾

Једна од значајних функција поезије је да буди смисао за поезију и уметничко стварање. Она то може чинити на различите начине, али је једна од њених примарних функција да директно и ангажовано делује на читаочев емотивни и интелектуални свет (управо тим редом). Аутентична поезија мора испунити три захтева: она мора да говори о крупним и за живот значајним питањима (а), да то чини на једноставан и свима доступан начин, али да истовремено оствари високе уметничке домете (б) и да у највећој мери буде везана за македонско поднебље (ц). Ова три поетолошка захтева, која се с пуном снагом односе на све опусе значајнијих македонских песника у последњем столећу, лаконски је формулисао Б. Конески у виду сажетог песничког програма: „То је тражење песме која треба да саопштава нешто важно и озбиљно, а да уз то буде доведена до свог прозирног изрази. Таква песма треба да носи и ознаке једног поднебља“. Слично мишљење саопштио је и К. Рацин: „Народниот поет, меѓутоа, ќе го испее просто, далеку понепосредно, со нерасипана и исконска чистота“, употпуњујући мишљење К. Миладинова, који се такође залагао за принцип савршене једноставности, јасности и доступности уметничког изрази: „Во обште сиве песни, освен неколку малобројни, имаат печат од народното просто, јасно и силно творчество, кое така живо трогат срцата ни“. Те подударности поетолошких и поетских определења нису случајне, а толико су бројне да би се о њима могле написати посебна студија.⁴⁾

ПОВЕРА
ОКТОБРА

Лирски паралелизми у поезији К. Миладинова, К. Радина и Б. Конеског могу се установити у више сфера: у тематици, мотивици, језику, метрици и сл. Они се ослањају на живи говорни језик, као и на говор народне поезије, настојећи да индивидуалним особеностима разуде изражајне могућности и ослободе нову креативну енергију матерњег језика. Њихова брига за језик превазилази границе уобичајене песничке бриге за основно средство изражавања. Осим што се бригу за трајност и лепоту уметнине, они настоје да остваре полифункционалност књижевног језика, било да њихову поезију плави поетски интимизам, било да су социјално ангажовани, да путем поезије утичу на промену друштвене свести. У средшту њиховог настојања увек ћемо срести и сугестивност песничке слике, која је најчешће **визуелна**. Бројношћу **визуелних слика** и наглашеним процесом **визуелизације** управо је показана припадност македонске поезије медитеранском типу културе.⁵⁾ Тиме је истовремено наглашено чулно сазнавање света. О таквом начину сазнавања света сведочили су експресионисти, међу којима и песник Антун Бранко Шимић у антологијској песми „Пјесници“:

ПОРТОГА

„Пјесници су чућење у свијету
Они иду земљом и њихове очи
велике и нијеме расту поред ствари

Наслонивши ухо
на ћутање што их окружује и мучи
пјесници су вјечно трептање у свијету“.

Конески се у огледу „Лазар Личеноски“, као и у још неким есејима и чланцима посвећеним ликовној уметности, залаже за апологију гледања (најрепрезентативнија песма у том погледу је „Вид“). У том контексту посматрано, природно је што симбол и метафора добијају приоритетно место. Као један од оних симбола који зраче унутрашњим богатством и веома су прикладни за модерну интерпретацију поетских опуса ова три песника, изабрали смо — симболику **светлости**, која је по својој суштини полифункционална.

Она је најчешће изражена песничком сликом, без обзира на то да ли се ради о чисто визуелној слици, или о слици—симболу, слици—архетипу, слици—метафори или слици—знаку.⁶⁾ Грађена је најчешће на антитетској основи (старија теорија песништва је ту особеност називала — двопланост слике). Њу карактерише пажљив избор визуелних детаља, однос појединости и целине, чиме се све постиже сугестивност основне песничке поруке и сликовитост израза. Стога се о симболици **светлости** не може расправљати без комплементарне симболике — **мрака, тмине, магле** и многих других синонимних значења.

Илустративан пример антитетски засноване песничке слике пружа лирска кантилена К. Миладинова „Тга за југ“. Да би појачао експресивност израза, он је полифункционално супротставно два елементарна симбола: **тмину** и **светлост**. То супротстављање има веома широк круг значења, нарочито ако имамо у виду тзв. **менталну слику**, велики број преносних значења. На општем плану, овде су сукобљена два начина поимања егзистенције, оличена у бинарној опозицији: **овде** (мрак) и **тамо** (светлост), што је иначе једна од поетолошких премиса романтичарског третмана стварности (Миладинов ју је могао преузети од руских романтичарских песника — Жуковског или Пушкина).

Трећа строфа ове антологијске песме гласи:

„Овде је мрачно, и мрак м' обвива,
И темна м'гла земја покрива;
Мразој и снегој, и пепелиници,
Силни ветришча, и вијулици,
Околу м'гли и мразој земни,
В гр'ди студој, и мисли темни“

а њој супротстављена, пета строфа:

„Тамо зората греит душата,
И с'нце светло зајдвит в гората;
Тамо дарбите природна сила
Со с'та раскош ги растурила:
Бистро езеро гледаш белеит.
Или од ветар синотемнеит;
Поле погледниш, или планина,
Сегде божева је хубавина“.

ПОРБАА
ОКТОБРА

Светлост је у овој песми синоним за све позитивне вредности живота и позитивна осећања која песничка слика изазива у песнику и читаоцу (лепота предела, хармонија природе и човека, усвојени завичајни простор, радост живота, чак и у нестајању, и др.). Охридско језеро постаје оаза светлости, као што је Бујан оаза мира, среће и светлости у словенској митологији, а Струга постаје нови Хелиополис. У поплави светлости песник се стапа са природом као са својим естетским идеалом. Он нестаје са светлошћу.) Тиме песник хоће да нагласи оштру разлику између супротстављених облика егзистенције у тубини, са једне, и у свом завичају, са друге стране. Процес визуелизације поткрепљен је извесним наивизмом слике, која је резултат коришћења митологије и фолклорне имагинације.⁸⁾ Завршни дистих Миладиновљевог песме:

„Тамо по срце в кавал да свирам,
с'нце да зајдвит, ја да умирам“

може се тумачити на различите начине. У нашој интерпретацији важно је песниково настојање да се идентификује са природом, да нестаје у трајном, односно да се, након идентификације са светлошћу, он може поново јавити са њом. Та тежња се очитује и у његовој песми „На с'нцето“, у којој је сунце антропоморфирано. Песник води дијалог са њим такође уз помоћ супротстављених симбола, о којима је напред било речи.

Вишезначном симболиком обележен је и део антологијске поеме „Ракување“ Б. Конеског. У тренутку најдубље исповести, Рацин се у поеми Конеског изражава метафорично. Он говори о шуму крви, шуму црвених бурних језера:

„зад работ на кои,
секогаш,
некакво сонце изгрева или заједно е“,

да би се у екстатичном расположењу, као превратник времена, идентификовао са **сунцем** и **светлошћу** као симболима новог живота:

„Сонце сум — својот изгрев го сакам,
слобода барам —
изборете ја!“

односно — не дешава се само да један симбол означава различите појаве, него и да одређена симболика (сунце као симбол слободе) уједно трансформира значења унутар сасвим ус-

ког круга представа. Не случајно, једна од најлепших реченица, у метафоричном разговору који Конески води са фреском у манастиру Нерези изнад Скопља, гласи: „јер ти си спасена светлост једног потамнелог времена“, при чему се, сада, симболика преноси у сферу етике, јер је **светлост** синоним **добра**, а **мрак** синоним **зла**.

О симболици **светлости** говоре на различите начине и Рацинове песме („Печал“, „Селска мака“, „Тутуноберачите“, „Утрото над нас“, „Копачите“, „Ватромет“ и друге). Песма на српскохрватском језику „Ватромет“, готово поема, сва је посвећена овој симболици. У њој се очитује утицај који су на овог припадника југословенског и европског покрета социјалне литературе имали Аугуст Цесарец и Мирослав Крлежа. Песма је у целини посвећена **светлости/ватри** која, као синоним Револуције, обасјава читаву планету:

ПОВЕРА
У СРБОМА

„Небом се титрају одблесци далеких пожара,
тресе се грбава кугла —
дубоко закопана у подсвести
тиња
и цепа мозгове оријашка мисао Коначне Промене,
коначног Расплета

Свиће!
У противречностима“.

Истоветну симболику, са нешто наглашенијим регионалним значењем, садржи и песма „Копачите“, нарочито њена почетна и завршна строфа:

„Се к’ти ноқта црна!
Се рути карпа — мрак!
И петли в село пеат
и зората се зори —
над карпа в крв се мие
и темнината пие
силно
светнал
ден!“

при чему и графички распоред последња три стиха показује где се налази средиште песме, основна порука песникова.

3.

Рацин је једну од варијанти песме „Тутуноберачите“ посветио симболици **светлости**. Почетак те варијанте гласи:

„Небето пепел е огненожешка
и слнцето на него стопена туч —
фурни се, фурни, полињата долги
и капат одозгора капки жар!

Капат на плеќи, месата живи
и горат и болат и печат.
Жежат ни капките огненожешки
и смуќајат солена пот“.

По снази описа соларног пакла ова се песма може довести у непосредну везу са песмом К. Миладинова „Скрсти“. Слика је веома упечатљива, а без тешкоћа се може препознати сва-

ки заједнички детаљ, и то не само када су у питању цитиране песме Миладинова и Рацина, него и песма „Очај“ Б. Конеског. Наведимо најпре слику соларног пакла у песми „Скрсти“:

„Црна земја за вода е жадна
Как сиромав за стребро и злато!
Три месеци капка не прокапа,
Облак ми се на небо не каза,
Небо горит како сач над главје.
Поле ми е сосем побелело,
Руда трева пепел се сторила,
Црна земја ми се испукала,
Бистри реки ми се пресекнале.
Волој бучет по поле за вода.
Сиромаси кутри се отрицвет
Да доживет до друга година.
Тешка, Боже, твоја десна р'ка!“

ПЕСМА
СКРСТИ

а потом и у песми „Очај“:

„Жежок, потен ден се свиткал
и како сач се склопил,
до небо денот се усвитил —
облаците ги стопил.

Сите модри рибе наоколу
сонцето ги избриша.
Се слуша само тешко, полека
пламен кога ќе издишат“.

Осим опште атмосфере, све три песме карактерише одбир детаља који помажу остваривању крајнег ефекта дескрипције. Истина, сличан опис може се наћи у **Зборнику** Димитрија и Константина Миладинова (песма бр. 30),⁹⁾ а за нашу анализу је значајан податак да се песници нису трудили да нарочито индивидуализирају своју лесничку слику. Све три песме садрже одређен број тзв. општих места. Синтагматску осу сваке од цитираних песама чини стих у коме се небо пореди са усјаним сачем над главом:

„Небо горит како сач над главје“
(Миладинов),
„И слнцето на него стопена туч“
(Рацин),
„и како сач се склопил“
(Конески),

Интересантно је, меѓутим, утврдити како се постиже експресивност и поетска сугестивност. Код Миладинова и Рацина има доста лирске нарације, док се код Конеског више читује тзв. унутрашњи профил песме (то се види и у другим његовим песмама посвећеним овом мотиву: „Мост“, „Родина“, „Сончева колона“, „Пољок“, „Дојран“, „Везилка“ и, нарочито „Водно“, „Тврбава“ и др.).

У наведним песмама примат је дат конкретном значењу **визуелне песничке слике**, која може садржати, у мањој или већој мери, и транспонована значења. Како песник влада описом најбоље показује песма Миладинова „Побратимство“. Он преузима и подражава низ визуелних детаља и ефеката из усмене народне песме, али он уједно и поетизује читав доживљај низом хармонизованих и ефектних песничких слика. То се види у портрету самовиле:

„Самовила самогорска,
Пред лице је облак стоит,
А во него како свезди
Светет очи самовилски“,

а потом и у процесу градације слика и поребења:

„Трепна еднош со криљата,
Дури облак се поткрена,
И се виде бело лице
Самовилско, огневито.
Лице блесна, дури срце
Ми го зави во пламења

Ко ветришча ко се сретет,
Дури пушчат секашици,
Другиот ден ушче свирам.
Јаска свирам, таја играт.
Тамо, вамо искри падвет
Ко небесни да се свезди“.

ПОВЕЌА
ОКТОБРА

Мајсторство описа лежи у употреби полутонова, супротстављању детаља (сјајне вилине и црне јунакове очи), чиме се обогаћује слика, и садржински и формално. То обогаћивање најпре се огледа у појачаној **лиричности** доживљаја. Ову особеност уочио је Конески у надахнуто писаном огледу о истакнутом македонском сликару Лазару Личеноском, у коме сам сликар узима реч и каже: „Ја елиминишем сунце са пејсажа зато што оно ствара силне контрасте, осветљене површине и сенке. А боје у сенци губе свој карактер, звучност и своју природну лепоту“. Колики је утицај ликовних изражајних средстава у књижевној уметности сведочи и сам Конески, саображавајући се са неким пејсажима Личеноског: „Тада се преко хоризонта прострете меки склад плавих и љубичастих прелива, као да лагано струје према даљинама, а душа се њима прожима готово до поистовећења“.

На овом примеру можемо видети како усред једног ликовног огледа талентовани песник ствара изванредан пејсаж, инспирисан пејсажима Личеноског. Са друге стране, оглед нас уводи у песникову лабораторију, јер његов однос према ликовној уметности открива истовремено и однос према књижевности, односно — лакше се може утврдити начин на који се песник инспирише и начин на који транспонује један литерарни мотив. Са треће стране, такође се може утврдити песников и сликарева везаност за завичајно поднебље, за све видове завичајног уметничког стваралаштва. Није никакво чудо што се у Конеском, пред сликама Личеноског, јављају асоцијације на циклус К. Рацина „На Струга дуќан да имам“, а бројни су примери меѓусобног надахњивања у књижевној, ликовној, музичкој и примењеној уметности.

*

Трећи вид симболизације и метафоризације налазимо у оним песмама у којима је увелико извршена трансформација основних симбола и метафора (у њима је највише одступљено од првотних значења). Многозначност симбола **светлости** видна је у наслову збирке **Бели мугри** К. Рацина. Она је овде узета у свом најширем значењу. **Свитање** је синоним за

национални препород, управо у оном смислу о коме је Миладинов писао у позиву на претплату за **Зборник** (он веома поетично каже: „нашата зора на умственото развитие“). Истоветан је случај и са неким симболима у поезији Б. Конеског. Узмимо за пример његову антологијску поему „Ракување“. Синтагма „бисерна вода“ доживела је двоструку замену значења. У конкретном значењу, стални епитет „бисерна“ узет је из народне поезије. Он тамо има утврђена значења: означава **драгоценост** и **лепоту** воде као елемента живота. У другом, виртуелном значењу вода симболизује **слободу** и **светлост** (ово су рациновски симболи, а за светлост ће Конески рећи да је „први симбол живота“), те се у зависности од ове трансформације мења и функција епитета. Једна метафора прераста у другу: „бисерна вода“ сада је синоним за „**Драгоценост и лепоту слободе и светлости**“. Тај процес сублимације метафоре показан је у средишним стиховима ове песме:

ПЕРСА
ОКТОБРА

„Ах, таа водичка е само миг
што збрал сè од светлоста, свежеста и
убавината
во една дланка
и што со сета убавина гине“.

Стога не воде случајно свој последњи дијалог два македонска песника и страдалника, Коста Рацин и Коле Неделковски, о светлом амбијенту Охридског језера. То је оно светло **тамо** К. Миладинова, то је човекова исконска чежња за етеричним завичајним просторима. Није, такође, случајно Иво Андрић назвао свој путопис „Крај светлог Охридског језера“ и у њему написао да су човеку најпотребнији „ваздух, сунце и лепота видика на језеро и пределе око њега“, односно да свако има „свој део светлости“, јер се ту ради о много дубљем, симболичном поимању живота, о трагању за смислом, о покушају да се проникне у неке од законитости егзистенције. **Светлост** постаје синоним за животну визију.¹⁰⁾

✱

Б Е Л Е Ш К Е

1. О томе смо опширније писали у нашој књизи **Огледи за македонската литература** („Студентски збор“ Скопје, 1982, стр. 5—48, превоо Науме Радически).

2. У већ цитираном раду Рацин је записао: „Тие морат (... да го заслужат достоинство вистинското име — народен писател на овој храбар и напатен народ. Делото што го започнаа Пејчиновиќ, Миладиновци и Жинзифов, скршнато еднаш од историските неминовности по друг пат ќе и се врати сега на својата матица и ќе најде свои достоински следбеници“.

3. У раду „Македонската литература од 19 век“ (1961) Конески пише: „Миладинов тргна од народниот јазик, од јазикот на народната песна, така што по тоа тој е најнепосреден претходник на современата македонска поезија“, а у раду „Константи“ (1971), посвећеном Рацину, да „успомени и делу песника и револуционара пристапамо као живом извору духовног обновљања и стваралачких побуда, као активном чиниоцу у самој нашој оријентацији у савремености“.

4. Видети наше монографије: **Поетика на Коста Рацин** („Македонска ревија“, Скопје, 1979) и **Поетиката на Блаже Конески** („Македонска ревија“, Скопје, 1982), обе в преводу Тодора Чаловског.

5. О томе пише Конески в есеју „Македонска поезија в медитеранској сфери“, објављеном в „Књижевним новинама“ (Београд), год. XXXIII, бр. 626, 21. V 1981, стр. 3.

6. Видети књигу **Песничка слика** („Нолит“, Београд, 1978, приредио Милослав Шутић) в којој су о овом проблему објављени радови Р. Фрејзера, Г. Башлара, А. А. Ричардса, В. Виноградова, Х. Зајдлера, Х. Понгса, П. Каминада, Н. Фраја, М. Бодкин, Ј. Христића и Ј. С. Петефија.

7. О томе смо опширније писали в раду „Поетика Константина Миладинова“, који ће бити објављен в зборнику радова са Симпозијума посвећеног 120-ици смрти браће Миладинов, в организацији Македонске академије наука и уметности, в Скопљу, 15. и 16. октобра 1982. године.

8. Веома виспремо је анализирао ову песму Светозар Брикић в раду „ГТА ЗА ЈУГ на Константин Миладинов“, саопштеном на VII научној дискусији Семинара за македонски језик, лезитурну и културу, в Охриду, 25—26. августа 1980. године.

9. Песме посвећене сунцу в **Зборнику** браће Миладинов веома су бројне и разноврсне: 4, 9, 16, 30, 49, 52, 53, 59, 62, 82, 84, 110, 119, 121, 135, 164, 165, 169, 171, 332, 351, 371, 375, 376, 385, 404, 424, 468, 557, 573, 582, 641, 651, 653, 657, 660 и друге. Тумачење обичаја, који је послужио као инспирација за песму „Скрсти“, налазимо на стр. 476 и 482 **Зборника**.

10. Александар Спасов је в раду „Неминовност на премственоста“ поредио песму „Скрсти“ К. Миладинова са песмом „Суводолица“ Петра Т. Бошковског.

ПРЕСТА
ОКТОБРА